

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬК ЗВ'ЯЗКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

УДК 371.2:355.332

Л. В. Олійник

Соціальні зміни в суспільстві викликали зміну парадигми військового навчання та виховання. У сучасних умовах вона передбачає перш за все самостійність, творчість, ініціативу, відповідальність, уміння прийняти правильне рішення в складних, екстремальних умовах. Тому педагогічний процес вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) потребує удосконалення організації навчально-виховного процесу і як результат сформованості методичної компетентності випускника ВВНЗ.

Успішне вирішення завдань Збройних Сил України, визначених Державною програмою їх розвитку на 2006–2011 рр., визначає шляхи вдосконалення системи управління Збройних Сил України. Насамперед передбачається змінити саму філософію управлінської діяльності [2]. Невід'ємною складовою цієї системи є система зв'язку. Ефективне функціонування цієї системи безперечно залежить від професійної діяльності її суб'єктів, насамперед – офіцерів військ зв'язку. Продуктивність професійної діяльності офіцерів військ зв'язку залежить від рівня сформованості їх компетентності.

Аналіз відгуків із військ про проходження служби офіцерами-випускниками протягом першого року показує, що рівень їх підготовленості до виконання посадових обов'язків значно нижчий від сучасних вимог. Офіцери – вчорашні випускники вищих військових навчальних закладів часто не мають достатніх професійних знань, навичок та умінь, а також необхідних психолого-педагогічних, морально-ділових якостей для якісного виконання покладених на них завдань. Констатується також їх недостатня методична підготовленість до навчання та виховання підлеглих. Усе це змушує звернути особливу увагу на підготовку офіцерських кадрів у ВВНЗ до навчально-виховної діяльності.

У Директиві від 01.12.2006 № Д-55 “Про завдання щодо подальшого розвитку системи військової освіти та вдосконалення підготовки військових фахівців” Міністр оборони України констатує недостатню кількість та низький рівень занять, спрямованих на формування у випускників методичних і практичних навичок роботи з особовим складом [5].

Ці проблеми ще більш актуалізуються в умовах переходу Збройних Сил України на контрактну основу комплектування. Офіцери продовжують працювати з військовослужбовцями за контрактом методами управління військовослужбовцями строкової служби.

Одним зі шляхів вирішення даної проблеми є вдосконалення та організація навчально-виховного процесу в напрямі цілеспрямованого формування у курсантів не тільки бойової (військової) та функціональної (технічної) компетентностей, а й методичної компетентності як базової, яка забезпечить професійну майстерність майбутнього офіцера військ зв'язку.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що більша їх частина присвячена професійній підготовці військових фахівців до формування окремих умінь (компетентностей) майбутніх офіцерів. Мала частка досліджень присвячена визначенню провідних видів діяльності офіцера та її проектуванню з вирішення комплексу завдань навчально-виховного процесу.

Крім того, у дослідженнях мало уваги приділяється практичному спрямуванню. У курсантів формуються рафіновані знання з різних предметів підготовки, а в комплексі виконувати завдання вони не навчені, дуже часто освітньо-виховне середовище не вважається за фактор підвищення ефективності підготовки, а завантаженість курсантів різними дисциплінами не залишає часу на позааудиторну роботу з ними, яка стає суто формальністю.

Метою статті є визначення сутності поняття методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку як педагогічної проблеми та реального рівня практичної підготовленості майбутнього офіцера військ зв'язку як основи професійного становлення курсантів ВВНЗ, забезпечення ефективного використання випускників за спеціальністю та спеціалізацією.

Як відомо, сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти характеризується переходом на систему, одним з основних завдань якої є підготовка компетентного педагога. Поряд із традиційним, так званим “ЗУНівським”, підходом все більшого поширення набуває компетентнісний підхід. Слід підкреслити, що ці підходи не протистоять одне одному, а взаємодоповнюються. Компетентнісний підхід, зокрема, наповнює традиційне навчання особистісно орієнтованим, практично спрямованим, гуманістичним змістом.

На думку військових педагогів В. В. Ягупова та В. А. Кортенка [17], головним орієнтиром при переході на нову схему підготовки є підвищення рівня військово-професійної підготовленості випускників, реалізація повною мірою вимог військової служби, особливо з погляду прищеплювання випускникам управлінських, командних, виховних і методичних видів компетентностей. При впровадженні оновленого Переліку в системі підготовки військових фахівців особлива роль належить стандартизації їх підготовки з метою приведення змісту освіти і навчання курсантів (студентів) ВВНЗ відповідно до державних вимог нового покоління галузевих стандартів вищої освіти (базових бакалаврських програм), кваліфікаційних вимог до військово-професійної підготовки випускників за їхнім посадовим призначенням. Вони вважають, що необхідно внести суттєві зміни до Концепції військової освіти, передбачивши функціонування бакалаврату за спеціальностями вищої освіти військових фахівців тактичного рівня з реалізацією повної військово-професійної підготовки випускників ВВНЗ до служби у військах і магістратури для поглибленої військово-професійної підготовки офіцерів. Така концепція мусить визначити концептуальні основи розвитку військової освіти шляхом коригування механізму правового регулювання в її сфері, модернізації структури і змісту військово-професійної підготовки офіцерів, розвитку науковості, фундаментальності і практичної спрямованості освітньо-професійних програм, формування системи безперервної військової освіти.

На основі професіографічного аналізу діяльності командира взводу військ зв'язку методична компетентність включає психолого-педагогічну та фахову компетентності.

На основі аналізу теоретичних підходів, професіографічного аналізу діяльності командира взводу військ зв'язку ми визначаємо психолого-педагогічну компетентність офіцера військ зв'язку як систему психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання двоєдиних цілей майбутнього командира: по-перше, забезпечення морально-психологічного стану особового складу, по-друге, саморозвиток офіцера.

Аналіз науково-методичної літератури виявив, що багато питань формування фахової компетентності майбутнього офіцера військ зв'язку залишилося поза увагою дослідників. Зокрема не розкрито її зміст і структуру, можливості діагностики, методик формування, що негативно позначається на якості загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. Педагогічні проблеми, що виникають у процесі фахової підготовки курсантів, є відображенням суперечностей між зростаючими вимогами до розвитку ключових компетентностей військовослужбовців та усталеною практикою формування фахової компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку у ВВНЗ; між необхідністю становлення фахової компетентності майбутнього офіцера військ зв'язку і відсутністю в системі підготовки офіцера відповідного методичного забезпечення; між теоретичною і практичною підготовкою курсантів і їх здатністю реалізувати набуті знання і вміння у педагогічній діяльності в процесі подальшого викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін.

Фахова компетентність реалізується в здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності з виконання завдань згідно з військовою спеціальністю.

Фахова компетентність майбутнього офіцера військ зв'язку має свою специфіку й визначається метою і змістом практичної підготовки в процесі

освоєння та викладання загальновійськових і військово-спеціальних дисциплін. Це специфічна інтегральна здатність, яка включає в себе загальновійськові, військово-спеціальні та педагогічні компоненти, що забезпечують успіх військово-освітньої діяльності.

Особливістю нашого дослідження є те, що методична компетентність формується в процесі практичної підготовки.

Аналіз наукових доробків з питання методичної компетентності свідчить про те, що сьогодні існує вже значна кількість праць, присвячених цій проблематиці: упровадженню компетентнісного підходу до змісту професійної діяльності (І. Зимня, І. Зязюн та ін.) [6; 8], питанням формування професійної (О. Євсюков, О. Овчарук та ін.) [9; 13] та методичної компетентності спеціаліста (В. Адольф, В. Кортенко, Н. Кузьміна, Х. Кнауф, В. Ягупов та ін.) [1; 10; 11], але вони не зосереджують увагу на місці методичної компетентності у практичній підготовці майбутніх офіцерів військ зв'язку на прикладі загальновійськових і військово-спеціальних дисциплін.

Більшість учених, досліджуючи питання методичної компетентності педагога, розрізняють певні її види, зокрема В. А. Адольф розглядав її як складову функціональної компетентності викладача, Н. В. Кузьміна виділяє методичну компетентність у галузі способів формування знань, умінь, навичок в учнів. Доктор Х. Кнауф визначив методичну компетентність як здатність розв'язувати проблеми й абстрактно мислити.

Для уточнення сутності поняття “методична компетентність” ми, насамперед, опрацювали низку словників, розтлумачуючи поняття “методичний” та “компетентність” або “компетентний” окремо.

Отже, “методичний” – це той, що: 1) стосується методики; 2) здійснюється за певним планом; дуже послідовний, систематичний; 3) порядний, правильний, ґрунтовний, поступовий; 4) належить методисту. Визначення поняття “компетентність” більшість науковців ґрунтують на понятті “компетентний”, розкриваючи зміст останнього як: 1) той, що володіє фундаментальними знаннями, є поінформованим, обізнаним, авторитетним; 2) той, що володіє

компетенцією; є правомочним. Відповідно до цих положень “компетентність” у мовних словниках тлумачиться як: 1) поінформованість, обізнаність, авторитетність; 2) повноправність [4; 15; 16].

На думку С. У. Гончаренка, методична підготовка є важливою ланкою загальної системи навчально-виховного процесу вищих педагогічних закладів. Виконуючи методичну функцію, вона синтезує основні психолого-педагогічні та спеціальні знання, уміння й навички, що є необхідними для тих видів практичної діяльності, які повинен виконувати військовий педагог. Саме практична підготовка дозволяє оптимізувати цей процес відповідно до сучасних вимог.

Директивою Міністра оборони визначається одне із головних завдань – це посилення військово-практичної спрямованості навчання, забезпечення якісної підготовки випускників до служби у військах (силах) з урахуванням переходу до комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями військової служби за контрактом [5]. Практична підготовка курсантів здійснюється під час первинної військово-професійної підготовки, тактико-спеціальних занять (з курсантами 3–4-х курсів), практик та військового стажування (курсантів 3–4-х курсів) та самостійної роботи на кафедрах інституту. Отже, кожний навчальний курс, що входить до циклу загальновійськових і військово-спеціальних дисциплін, виступає органічними частинами цієї системи.

Методична компетентність як категорія педагогічної науки посідає чільне місце у системі педагогічних категорій, вона є складовою професійної компетентності, що входить у структуру професійної майстерності.

Розгляд сутності поняття категорії “методична компетентність” у поглядах учених постає як пропорційна сукупність професійних, комунікативних, особистісних рис офіцера, який виконує функцію військового педагога, що допомагають йому досягати якісних результатів у процесі навчання та виховання; як сукупність взаємопов’язаних професійно-теоретичних знань, практичних умінь, комунікативної діяльності, що дозволяють здійснювати діяльність, адекватну своїм здібностям, досягати

якісних результатів у процесі навчання і виховання, як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що виражається в готовності офіцера-випускника до самостійної побудови педагогічної діяльності.

В основу формування методичної компетентності майбутніх офіцерів нами покладено наукові підходи, які становлять методологічну основу дослідження:

по-перше, акмесинергетичний підхід, який акцентує увагу на новому розумінні удосконалення розвитку (закону акмеології) та теорії самоорганізації (синергетики) особистості як соціально відповідальної, активної, самостійної, здатної до самовизначення на саморегуляцію вчинків і дій. Синергетичний підхід передбачає надання можливостей вибору оптимального шляху для власного саморозвитку, професійного самовдосконалення [12];

по-друге, комунікативний підхід як інтегративний розвиток професійної діяльності у взаємодії на рівні співробітництва науково-педагогічного працівника, командира навчального підрозділу та курсанта, яке зорієнтоване на його індивідуальні та психологічні особливості, інтереси і захоплення, можливості та здібності;

по-третє, аспектно-ситуаційний підхід, який полягає у розгляді реальних практичних ситуацій та передбачає застосування найбільш ефективних шляхів їх вирішення;

по-четверте, культурологічний підхід виступає як наукова методологія пізнання і перетворення реальності, що зумовлена об'єктивним зв'язком особистості з культурою, як система цінностей. І. А. Зязюн констатує, що "людина відкрита для зовнішнього світу і не може існувати поза середовищем, поза його впливом. Як особистість людина не існує поза взаємодією з соціальним середовищем і культурою. Отже, розвиток особистості завжди є результатом її взаємодії, контакту з соціальним середовищем, а якість розвитку визначається культурою соціального середовища" [7, с. 50]. Ми погоджуємось з думкою Дж. Равена, який, досліджуючи природу загальної компетентності, вважає, що оцінити компетентність поза ціннісними орієнтаціями неможливо, адже

компетентність зароджується в надрах психіки людини, а формується і розвивається (чи гальмується у розвитку) залежно від середовища існування [14]. Ефективний процес формування методичної компетентності охоплює всю особистість і не може бути зведеним до простого інформування. Культурологічний досвід, набутий у процесі формування методичної компетентності, допомагає особистості встановити, чим вона відрізняється від інших людей, а також виявити у собі думки і переживання, які мають загальнолюдський характер;

по-п'яте, для ефективності формування методичної компетентності як ключової складової професійної компетентності майбутніх офіцерів, необхідно враховувати системний підхід. Його використання систематизує цілі професійної діяльності та сенс її виконання, надає найточніших і вичерпних інструкцій та інформацію про проблему, забезпечує курсанта можливістю отримувати потрібні консультації, додаткову інформацію, мотивацію, підготовленість курсанта, контроль та оцінку результатів процесу сформованості методичної компетентності. Розгляд формування методичної компетентності як системного процесу неможливий без урахування його системної детермінації, яка відіграє важливу роль у цьому процесі і визначає його своєрідність на кожному етапі. Один із наслідків цього методологічного принципу в тому, що педагогічні аспекти можуть виступати як детермінанти розвитку системи в цілому і виконувати на різних етапах як підлеглу, так і провідну функції;

по-шосте, інформаційний підхід у формуванні методичної компетентності потребує єдиного інформаційного освітнього простору, активного впровадження нових засобів і методів навчання, орієнтованих на використання інформаційних технологій, синтезу засобів і методів традиційної і комп'ютерної освіти;

по-сьоме, контекстний підхід у формуванні методичної компетентності визначає діяльність курсанта щодо оволодіння психолого-педагогічними знаннями та вміннями, які повинні відповідати їх практичному застосуванню у професійній діяльності. За визначенням А. О. Вербицького, контекстним є підхід, у якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів

моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань як знакових систем накладено на канву цієї діяльності [3, с. 32];

по-восьме, антропологічний підхід створює широку методологічну перспективу для зміни людського буття, оскільки трактує людину як повнофункціональну (біосоціокультурну) цілісність, ураховуючи різнобічний вплив на неї з боку оточення і дає можливість забезпечити гармонію суб'єктивності й автономії індивіда з широким контекстом природних і соціальних явищ. Антропологічний підхід відкриває широкі можливості для новаторства й інновацій в освітньо-інформаційному просторі. Антропологізм як інтегральний методологічно-інструментальний вектор освітнього простору, у свою чергу, ураховуючи міждисциплінарний підхід у педагогічному процесі, є зорієнтованим на підготовку “цілісної людини”, визнає її унікальність, розуміння її свободи й відповідальності, відкриту взаємодію з іншими людьми;

по-дев'яте, з метою формування майбутніх офіцерів як різнобічно та гармонійно розвинених особистостей, здатних до саморозвитку та самовдосконалення, необхідно використовувати особистісно орієнтований підхід. Необхідно розглядати особистісно орієнтовану спрямованість як одну із головних вимог, якою слід керуватися при створенні навчальних програм, розробленні нових педагогічних методик, спрямованих на розгляд завдань і шляхів удосконалення професіоналізації та формування методичної компетентності майбутніх офіцерів;

по-десяте, аксіологічний підхід у формуванні методичної компетентності визначає національні та загальнолюдські цінності. Ці цінності дозволяють скласти своєрідний ціннісний ряд: цінності-засоби, цінності-значення, цінності-відношення, цінності-ідеали, який, на нашу думку, охоплює весь спектр соціальних цінностей;

по-одинадцять, з точки зору проектно-технологічного підходу в педагогіці формування методичної компетентності у ВВНЗ – це перебіг послідовних етапів створення його проекту, методики реалізації та оцінки отриманих результатів. Що

стосується процесу формування методичної компетентності у Збройних Силах України, то проектний аналіз буде сфокусований на розв'язанні проблеми пошуку шляху ефективного формування професійно важливих якостей особового складу з метою досягнення достатнього для виконання завдань за призначенням рівня його морально-психологічного стану. З технологічного підходу формування методичної компетентності це організоване “педагогічне виробництво” (А. С. Макаренко). На тактичному рівні військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів це створення проектів самовдосконалення його персоналу й управління ними;

по-дванадцяте, проблемно-діяльнісний підхід у формуванні методичної компетентності полягає у послідовній і цілеспрямованій постановці перед майбутнім офіцером пізнавальних проблем, які розв'язуються за допомогою суб'єкт-суб'єктної взаємодії та забезпечують розвиток творчого мислення, єдність та послідовність пізнавальної діяльності. Він пов'язаний з активною діяльністю особистості у сфері реальних професійних ситуацій;

по-тринадцяте, національний підхід у формуванні методичної компетентності визначає чинники, що зумовлюють виникнення, функціонування та розвиток національної самосвідомості. Особистість військовослужбовця не може розглядатися за межами національного.

Таким чином, при визначенні методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку як педагогічної проблеми необхідно в структурі методологічних засад дослідження виділяти філософський, загальнонауковий та технологічний рівні, які утворюють складну систему, у рамках якої існує відповідне підпорядкування.

Принципи процесу формування методичної компетентності визначені на основі аналізу наукових праць В. А. Адольфа, В. А. Кортенка, Н. В. Кузьміної, В. В. Ягупова та ін. з проблем формування методичної компетентності фахівців.

Формування методичної компетентності майбутнього офіцера військ зв'язку, особливо на тактичному рівні, неможливе без найголовнішого – урахування можливостей і потреб особистості на основі принципів.

Пропонуємо перелік принципів процесу формування методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку:

суб'єктивності, який орієнтує формування методичної компетентності курсанта на становлення його особистості як суб'єкта власної життєдіяльності;

рефлексивності – формування методичної компетентності передбачає те, що більш корисною є не сама психолого-педагогічна дія, а її осмислення курсантом та аналіз військового педагога, одним зі стрижневих завдань формування методичної компетентності виховання є прищеплення майбутньому офіцеру-зв'язківцю потреби в рефлексії, здатності аналізувати й оцінювати власні дії та життєві ситуації;

творчості – формування методичної компетентності не повинно обмежуватися навчально-виховними штампами, ефективність формування методичної компетентності залежить від здатності майбутнього офіцера-зв'язківця знайти нестандартне, творче розв'язання професійної ситуації, поза творчістю складно примножити творчий потенціал курсанта;

результативності – формування методичної компетентності майбутніх офіцерів-зв'язківців повинно приводити до конкретних результатів;

проектування та конструювання освітнього середовища – основним чинником формування методичної компетентності особистості курсанта є не окремі навчально-виховні впливи, а освітнє середовище вищого військового навчального закладу в цілому.

Отже, проаналізувавши всі визначення, які використовуються в педагогічних наукових колах, ми зробили спробу окреслити зміст поняття методичної компетентності як системи психологічних, педагогічних і предметних загальновійськових та військово-спеціальних знань, професійно-методичних вмінь і навичок майбутніх офіцерів військ зв'язку, які базуються на практичній підготовці та реалізують особистісно-творчий потенціал у процесі військово-професійної діяльності.

Для офіцера-випускника сформована методична компетентність визначає зміст діяльності. Детермінанти змісту методичної компетентності найбільш

високого рівня пов'язані з формуванням творчих якостей, умінням самостійно діяти в нестандартних і складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення особистості в навчально-виховному процесі. Важливим при цьому є прагнення особистості виробити духовні, моральні, вольові, психологічні та фізичні якості через самовиховання і самоосвіту в період навчання у ВВНЗ та постійне вдосконалення своїх якостей у процесі подальшої діяльності.

Методична компетентність – це не тільки кінцевий результат, але також процес актуалізації своїх можливостей, це розвиток розумової здібності засобами інтелектуальних занять у процесі професійного становлення військовослужбовця.

Відповідно до зазначеної мети перспективами подальших наукових досліджень ми вбачаємо розробку методики формування методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку в процесі практичної підготовки на прикладі загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Адольф, В. А. Профессиональная компетентность современного учителя : монографія / Адольф В. А. – Красноярск : КГУ, 1998. – 310 с.
2. Біла книга 2007 : оборонна політика України. – К. : МОУ, 2008. – 120 с.
3. Вербицкий, А. А. Гуманизация, компетентность, контекст – поиски оснований интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова // Alma Mater (Весник высшей школы). – 2006. – № 5. – С. 19–25.
4. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка в 4 т. / В. И. Даль. – Т. 3 – М. : ТЕРРА, 1995. – 470 с.
5. Про завдання щодо подальшого розвитку системи військової освіти та вдосконалення підготовки військових фахівців : Директива МОУ від 01.12.2006 № Д-55 – К. : МОУ, 2007. – 6 с.
6. Зимняя, И. А. Компетентностный подход : Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 20–26.
7. Зязюн, І. А. Краса педагогічної дії : навч. посібник / І. А. Зязюн, Г. М Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

8. Зязюн, І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид-во від. ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.
9. Євсюков, О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук / О. Ф. Євсюков. – К., 2006. – 187 с.
10. Корнілова, А. Ключові кваліфікації компетентності особистості у вищих навчальних закладах Німеччини / А. Корнілова // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 18–22.
11. Кузьміна, Н. В. Професіоналізм личности преподавателя / Н. В. Кузьміна. – М. : АПН, 1990. – 149 с.
12. Кузьміна, Н. В. Акмесинергетичний підхід в освіті / Н. В. Кузьміна, С. Д. Пожарський // Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Сучасні тенденції та перспективи розвитку освіти і науки у вищих навчальних закладах України. – Хмельницький, 2006. – С. 40–43.
13. Овчарук, О. Ключові компетентності : Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С. 6–9.
14. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе : выявления, развитие и реализация / Дж. Равен : пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
15. Словник іншомовних слів ; під ред. Є. І. Мазніченка. – К. : Наукова думка, 2000. – 426 с.
16. Сучасний тлумачний словник української мови [уклад. Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейло]. – К. : Кобза, 2002. – 544 с.
17. Ягупов, В. В. Інноваційні напрями розвитку системи підготовки офіцерських кадрів у контексті євроінтеграційних тенденцій реформування вищої освіти в Україні / В. В. Ягупов, В. А. Кортенко // Гуманітарний вісник Збройних Сил України. – № 2 (3). – 2006. – С. 56–68.